

Nieuwsbrief

ADLO-project: Natuur- en landschapsbeheer met kleine herkauwers: duurzaam bedrijfsmanagement en rendabiliteit.

JAARGANG 2, NR. 6

OKTOBER 2009

COLOFON

Verantwoordelijke uitgever

Vlaamse Schapenhouderij vzw
Ieperseweg 87
8800 Rumbek/Beitem
T 051 27 32 27
F 051 24 00 20
E griet.dewaele@west-vlaanderen.be

Projectpartners

Vlaamse Schapenhouderij vzw
Dierengezondheidszorg Vlaanderen
Zoötechnisch Centrum

IN DIT NUMMER:

Voorwoord	1
Transport van schapen	2
Giftige planten in de schapenhouderij: deel I	6
In de kijker	8

Dit project wordt gefinancierd door het Departement Landbouw & Visserij en de Europese Unie

Voorwoord

Waarde lezer,

Hierbij bezorgen wij U de zesde nieuwsbrief kaderend in het ADLO-project: 'Natuur- en landschapsbeheer met kleine herkauwers: duurzaam bedrijfsmanagement en rendabiliteit'.

Na dit nummer zijn er nog twee nieuwsbrieven gepland in verband met beheer. Maar niet getreurd, ondertussen is een ander ADLO-project opgestart dat zich richt op de worm- en leverbotproblematiek. Vanaf begin volgend jaar zal de nieuwsbrief verder verschijnen en inhoudelijk vanuit het nieuwe project ingevuld worden. De mogelijkheid om via de website 'www.schapengeiten.be' verder te bemiddelen in vraag en aanbod van beheersmogelijkheden met schapen blijft ook verder bestaan.

In dit nummer worden enkele problematieken behandeld waar ook de gewone schapenhouder, maar zeker de schapenhouder die aan beheer doet, mee geconfronteerd wordt: nl. alle administratie en regelgeving die in verband staat met transport van dieren

en een eerste artikel in verband met de risico's die giftige planten met zich meebrengen.

Deze keer is de Mergellander het schaap in de kijker.

Veel leesgenot.

A. Calus
Voorzitter VSH

Transport van schapen

Bij het uitvoeren van begrazingsprojecten worden schapen van een stal naar een te begrazen terrein vervoerd of van het ene naar het andere begrazingsterrein. Transport is voor de dieren stresserend. Door het transport (in dit geval binnenlandse kortereafstandstransporten) met veel zorg uit te voeren, kan die transportstress bij de dieren worden beperkt. Omwille van de complexiteit van dierentransporten zijn er op dat gebied heel wat wettelijke richtlijnen uitgevaardigd.

Dieren

Vanuit het standpunt van een dier is transport een complexe en stressvolle gebeurtenis. In eerste instantie is het belangrijk om eens stil te staan welke dieren getransporteerd mogen worden, want niet ieder schaap is voor transport geschikt. Gewonde, zwakke en zieke dieren worden niet in staat geacht om vervoerd te worden. Drachtige schapen waarvan de draagtijd voor 90% (= 135 dagen) of meer overschreden is, mogen niet getransporteerd worden. Hierbij dient wel de bedenkting te worden gemaakt dat soms de dekdatum onbekend is (en bijgevolg de geplande lammerdatum) of lammeren de ooiën vroeger dan gepland. Maar laat het duidelijk zijn: een ooi die tekenen van een nakende geboorte vertoont, mag niet worden vervoerd. Deze tekenen zijn melkgift, relaxatie van de bekkenbanden, gedragsveranderingen, uitvloeien uit het geboortekanaal... Ooiën die in de week voorafgaand aan het transport hebben geworpen, mogen ook niet worden getransporteerd. Het is wel toegestaan dat een veehouder eigen dieren vervoert die in het laatste deel van de dracht zijn of die pas geworpen hebben, als dit gebeurt met de bedoeling om de omstandigheden rond de geboorte te verbeteren. Bijvoorbeeld, het transporteren van hoogdrachtige ooiën van een afgelegen weide naar een aflammerstal is dus wel toegelaten.

Pasgeboren lammeren waarvan de navel nog niet is geheeld (droog en verschrompeld), mogen niet op transport. Lammeren jonger dan een week mogen niet getransporteerd worden, tenzij over een afstand van minder dan 100 km. Let wel, dit geldt voor commercieel transport. Toch zijn er enkele uitzonderingen om zieke of gewonde dieren te transporteren. Het is onmogelijk om alle ziekten op te noemen waarvoor een dier ongeschikt voor transport wordt, maar dieren mogen niet getransporteerd worden als ze volgende symptomen vertonen: extreme magerte, diarree, ademhalingsproblemen, abnormaal gangwerk, koorts, wonden... Onder diergeneeskundig toezicht om een diergeneeskundige behandeling of diagnose te ondergaan, is transport van deze dieren wel toegestaan. Schapen van verschillende grootte of leeftijd, geslachtsrijpe mannelijke en vrouwelijke schapen, dieren met en zonder horens dienen gescheiden getransporteerd te worden. En dan is er nog een wettelijke maatregel die niet uit het oog mag worden verloren: enkel dieren met een officieel Sanitrace-oormerk mogen getransporteerd worden.

“Transport van schapen”

Figuur 1: Enkel schapen met een officieel Sanitrace-oormerk mogen (over de weg) worden getransporteerd.

Laden

De dieren dienen rustig bijeen gedreven te worden. Een rustperiode (van 2 tot 3 dagen) tussen het bijeendrijven en het laden komt het welzijn van de dieren tijdens transport ten goede. Het gebruik van niet (goed) opgeleide honden tijdens laden van schapen veroorzaakt een alertheid bij de schapen en een verhoogde hartslag. Ook tijdens transport zal een hogere hartslag geregistreerd worden. Dus gebruik enkel goed opgeleide honden om de schapen te drijven. En natuurlijk mogen de honden tijdens transport niet samen met de schapen in de trailer worden vervoerd. Allereerst is het belangrijk om de schapen rustig te laden. Schapen die gestresseerd worden geladen, zullen tijdens transport ook meer stress dan rustig geladen dieren vertonen. Intensief gehouden schapen vertonen minder stress tijdens transport dan schapen die extensief worden gehouden.

Bij het laden kan gebruik van het kuddegevoel worden gemaakt. Het zal veel gemakkelijker zijn om gelijktijdig enkele schapen (5 tot 10 stuks) te laden dan 1 schaap.

Het vervoermiddel

De laad- of losbrug mag voor schapen niet steiler dan 50% (of 36°) zijn. Als de hellingsgraad meer dan 10° bedraagt, moet de laadbrug van dwarslatten worden voorzien zodat de dieren gemakkelijk en zonder risico in of uit het voertuig kunnen. Tijdens laden (en lossen) dient er een 'passende' verlichting aanwezig te zijn. Lammeren en pas geschoren schapen zijn gevoelig aan tocht. Vandaar dat tijdens transport de open zijflanken eventueel en afhankelijk van de buitentemperatuur met zeilen dienen afgedekt te worden. Lammeren lichter dan 20 kg moeten de beschikking hebben over strooisel voor absorptie van urine en uitwerpselen

Figuur 2 + 3: Aanhangwagens voor het transporteren van schapen zijn er in allerlei maten en vormen.

Transport

Tijdens transport zijn een aantal factoren belangrijk. Een brute rijstijl (bv. bruuft stoppen of versnellen) heeft een negatieve impact op het welzijn van de getransporteerde dieren waarbij de dieren niet rustig staan, maar bijgevolg slingeren van de ene naar de andere zijde. De ladingsdichtheid is belangrijk. Dieren die met een lage ladingsdichtheid worden getransporteerd, hebben het moeilijker om hun stabiliteit tijdens transport te bewaren. Anderzijds een te hoge ladingsdichtheid zorgt dan ook weer voor problemen. Bij overbezetting drummen de schapen om voldoende ondergrond te krijgen, gaan onvrijwillig liggen en raken niet meer rechtop.

Categorie	Lichaamsgewicht (kg)	Ladingsdichtheid (m ² per dier)
Geschoren schapen en lammeren van 26 kg en meer	< 55	0,20 à 0,30
	> 55	> 0,30
Niet geschoren schapen	< 55	0,30 à 0,40
	> 55	> 0,40
Hoogdrachtige schapen	< 55	0,40 à 0,50
	> 55	> 0,50

Tabel 1: Ladingsdichtheid van schapen.

Tussenschotten moeten sterk genoeg zijn om gewicht van de dieren te weerstaan. Deze schotten verhinderen dat de dieren in sterke mate naar voor en achter worden geslingerd en verdrukt. Gebruik ze!

In ieder compartiment en op de verschillende laadvloeren dient voldoende ruimte te zijn om voor adequate ventilatie boven de dieren te zorgen als deze in hun natuurlijke houding rechtop staan, zonder dat zij gehinderd worden in hun natuurlijke bewegingen.

Indien dieren tijdens transport gewond raken, moeten zij van andere dieren worden gescheiden en moeten zij zo spoedig mogelijk eerste hulp krijgen.

Klimaatomstandigheden hebben een grote impact op het transport van dieren. Hierbij spelen factoren als omgevingstemperatuur, relatieve vochtigheid en windsnelheid een belangrijke rol. Op extreem koude en warme dagen kan men beter geen dieren transporteren. Indien op een warme dag toch dieren getransporteerd dienen te worden, kan men opteren om in de frisse ochtenduren de schapen te transporteren.

te worden aangepast.

Getuigschrift voor vakbekwaamheid

Bestuurders van een commercieel transport van dieren en verzorgers die een commercieel dierentransport begeleiden, dienen volgens EG-verordening 1/2005 vanaf 5 januari 2008 over een getuigschrift van vakbekwaamheid te beschikken.

Bestuurders en begeleiders dienen hiervoor een examen af te leggen en kunnen voorafgaand aan het examen een vrijwillige opleiding volgen. Voor vervoer van dieren door veehouders ten behoeve van het seizoengebonden verweiden, het vervoer van eigen dieren door veehouders in hun eigen vervoermiddelen over een afstand van ten hoogste 50 km van hun bedrijf en rechtstreeks dierenvervoer, voorgeschreven door een dierenarts, van of naar diergeneeskundige praktijken of klinieken is dergelijk getuigschrift niet verplicht.

Personeel in verzamelcentra (slachthuizen, veemarkten...) dienen geen examen af te leggen, maar zijn wel verplicht de opleiding te volgen. De cursus is in functie van zelfstudie voor het behalen van het getuigschrift en voor eigen gebruik gratis te downloaden via: www.dgz.be/identificatie/formulieren/Cursus_vervoerder_versie2.pdf.

Figuur 6: Een transporttechniek die in de EU niet wordt getolereerd.

Bert Driessen^(1,2), Jos Van Thielen⁽¹⁾ en Rony Geers⁽²⁾

¹K.H.Kempen, ²Zoötechnisch Centrum – K.U.Leuven

“Wie zich
onderdanig
opstelt, wordt
onderdanig
behandeld.”

Geraadpleegde literatuur

- Arsia, DGZ, KULeuven, KHKempen. (2008). *Cursus 'Vervoerder van dieren'*. P 201.
- European Commission, Health & Consumer Protection Directorate-general. (2002). The welfare of animals during transport (details for horses, pigs, sheep and cattle). In: *Report of the Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare*. p 130.
- Hall, S.J.G., Bradshaw, R.H. (1998). Welfare Aspects of the Transport by Road of Sheep and Pigs. *Journal of Applied Animal Welfare Science*, 1, 235-254.
- Hall, S.J.G., Broom, D.M., Kiddy, G.N.S. (1998). Effect of transportation on plasma cortisol and packed cell volume in different genotypes of sheep. *Small Ruminant Research*, 29, 233-237.
- Raad van de Europese Unie. (2004). Verordening (EG) nr. 1/2005 van de Raad van 22 december 2004 inzake de bescherming van dieren tijdens het vervoer en daarmee samenhangende activiteiten en tot wijziging van de Richtlijnen 64/432/EEG en 93/119/EG en van Verordening (EG) nr. 1255/97. *Publicatieblad van de Europese Unie* 5.1.2005.

Giftige planten in de schapenhouderij: deel 1

Op de weide en zeker op natuurterreinen kunnen schapen in contact komen met schadelijke planten. In de loop van de evolutie hebben een aantal planten gifstoffen opgebouwd die hen helpen om te overleven. Gifstoffen is één mogelijke verdedigingstrategie tegen vraat door planteneters, ook doornen en brandhaartjes van bv. de netel, zijn ontstaan als verdedigingsmiddelen.

De meeste plantaardige gifstoffen hebben een slechte smaak en worden door dieren niet gemakkelijk gegeten. Als echter het grasaanbod te laag wordt kunnen schapen verplicht worden om toch deze schadelijke planten te begrazen. Dit geldt ook als deze planten in droge toestand, als hooi, gevoederd worden. Dikwijls gaat de slechte smaak weg bij drogen, maar blijft wel het toxisch effect bestaan. In hooi kunnen de schapen de schadelijke planten ook minder goed selecteren dan in verse toestand op het terrein.

Bij herkauwers worden de planten in de pens door de pensflora gefermenteerd en grotendeels afgebroken tot eenvoudige voedingsbestanddelen. Een aantal gifstoffen worden op deze manier onschadelijk gemaakt, maar er zijn ook gifstoffen die deze fermentatie kunnen weerstaan. Omdat de pens voor de andere magen ligt komen er minder toxische bestanddelen in de darm, waar ze opgenomen kunnen worden in de bloedstroom. Dit verklaart mede waarom paarden zoveel gevoeliger zijn aan toxische planten omdat de fermentatie bij paarden in de het caecum gebeurt en dat is op het einde van het spijsverteringskanaal gelegen, al de planten zijn reeds door de darm gepasseerd en de gifstoffen opgenomen.

De symptomen bij opname van toxische planten kunnen zeer verschillend zijn en zijn meestal weinig specifiek en chronisch van aard. Dikwijls worden ze niet onderkend en is onderscheid met bv. leverbot-symptomen niet duidelijk. Er zijn natuurlijk ook acuut dodelijke vergiftigingen door planten. Laboratorium onderzoek bij vergiftiging door planten is dikwijls niet specifiek.

Om een overzicht te geven van enkele toxische planten hebben we ervoor ze in te delen volgens hun groeigebied. Planten die vooral op natte weilanden voorkomen, planten van droge of normale weilanden en planten die op de meeste bodem groeien.

“Giftige planten
in de
schapenhouderij:
deel 1

Risicoplanten specifiek voor natte graslanden

Foto's afkomstig van de faculteit landbouw universiteit Gent

1) EGELDOTTERBLOEM – *Ranunculus flagula*

Behoort tot de familie van de boterbloemen.

Het giftige bestanddeel is Ranunculine en is enkel in verse toestand gevaarlijk! Dus in hooi is er geen gevaar

De egeldotterbloem heeft zoals de andere boterbloemen een bitter smaak zodat de dieren ze niet spontaan begrazen. Bij grasschaarste kan dit wel gebeuren.

Lokaal is er irritatie in de muil en op de slijmvliezen en soms ook krampverschijnselen en zenuwsymptomen.

Bij dieren die gemolken worden daalt de melkproductie en gaat de bitterstof ook over in de melk zodat boter en kaas een bittere smaak krijgen.

2) PIJPTORKRUID – *Oenanthe fistulosa*

Bevat een sterk zenuwgif dat stuipen en spierkramp kan veroorzaken. Dieren kunnen snel sterven na inname. Vooral de wortels bevatten een hoge dosis gifstof maar ook de bladeren en stengels zijn giftig zowel in verse als in droge toestand!

Bij ruimen van grachten in de weide kunnen wortel bovengronds komen te liggen.

Het is een smakelijke plant met een selderachtige smaak zodat herkauwers er van eten.

Pijptorkruid groeit makkelijk op zeer natte stukken weiland en langs oevers van grachten.

3) ZILVERSCHOON – *Potentilla anserina*

Doorlevende kruidachtige plant die vooral in graslanden te vinden is.

Alle delen zijn giftig maar de wortel bevatten de grootste hoeveelheid gifstof. Bij vergiftiging ontstaan er kolieken die in enkele dagen tot darmverstopping kan leiden.

Zowel in verse als in droge vorm giftig.

Hoewel de plant bitterstoffen bevat wordt hij door de dieren gegeten.

4) WATERKRUISKRUID – *Senecio aquaticus*

Deze plant groeit zoals de naam aangeeft in natte bodems. De giftigheid is dezelfde als van het Jacobskruiskruid, waar de verdere toelichtingen te vinden zijn.

In de volgende editie van de nieuwsbrief gaan we verder met 'Risicoplanten op gewone bodems' zoals jacobskruiskruid, taccus,...

Dr. Guido Bertels
Dierenarts
Dierengezondheidszorg Vlaanderen

**“Risicoplanten
specifiek voor
natte
graslanden.”**

In de kijker: De Mergellander

De Mergellander dankt zijn naam aan een grondsoort namelijk de mergel. Deze kalkachtige ondergrond treft men aan in de gelijknamige mergelstreek die ligt in het oosten van Belgisch Limburg, het noorden van Luik en in het zuiden van Nederlands Limurg. Op deze schrale kalkgraslanden kwam de Mergellander begin 20ste eeuw nog veel voor. De schapen voorzagen de boeren van wol, vlees en vooral van mest om de schrale gronden te bemesten. Het ras werd in de eerste plaats verdrongen door het gebruik van kunstmest. Hierdoor werden ze overbodig als mestleverancier en verdwenen van het toneel om plaats te maken voor meer productieve rassen. Dat de Mergellander nu nog bestaat is vooral te danken aan de Nederlandse vereniging 'Oos Mergeland Sjaop'. De Mergellander is een middelgroot schaap met opgegeven kop en fiere uitstraling. De dieren hebben een specifieke vacht van lange golvende roomwitte tot geelachtige wol. De wol van een Mergellander krimpt niet bij het wassen en is dus een leuke eigenaardigheid.

De huid van kop en poten is vuilwit overgoten met zwartbruin vlekkenpatroon. De oien lammeren in regel zonder problemen af en werpen gemiddeld 2 lammeren. Afgelopen jaren is dit ras als grazer op kalkrijke graslanden van o.a. de Bemelerberg, de Sint-Pietersberg en in het Geuldal (NL) met succes ingezet.

Foto: Vlaamse hobbyfokkers van Geiten en Schapen, www.vhgs.be

"De Mergellander"

De foto's zijn genomen voor het verplicht oormerken van beide oren.